

Možnosti prosazování zájmů rodičů ve škole

Kateřina Trnková, Vlastimil Čiháček

Abstrakt: Česká legislativa přiznává rodičům práva a povinnosti při výchově dětí, jejíž nedílnou součástí je jejich vzdělávání. Autoři vycházejí z předpokladu, že by rodiče proto měli mít možnost ovlivňovat i podobu školního vzdělávání svých dětí, a na základě dotazníkového šetření odpovídají na otázku, jaké mají v tomto ohledu reálné možnosti a jaké způsoby prosazování svých zájmů volí. Při prezentaci výsledků šetření se autoři soustřeďují nejprve na obvyklé chování rodičů (jednotlivců) a způsoby řešení jejich nespokojenosti vůči škole, způsoby řešení aktuálních a naléhavých potřeb, jako jsou nejasnosti v hodnocení dítěte, přemíra domácích úkolů apod. Dále se zabývají skupinami rodičů, které se formují díky společnému zájmu, jež chtějí ve škole prosadit. Jedná se o skupiny, které nevyvíjejí další aktivitu ve vztahu ke škole jako celku a zpravidla po dosažení svého cíle nebo uzavření problému zanikají. Poslední oddíl je věnován rodičovským sdružením a jeho činnostem hodnoceným z pohledu ředitelů škol a z pohledu rodičů.

Klíčová slova: prosazování zájmů rodičů vůči škole, řešení problémů rodičů se školou, podpora rodičů ze strany školy, komunikace rodičů se školou, rodičovská sdružení

Príspevek vznikl jako jeden z výstupů výzkumného projektu „Pozice rodičů jako výchovných a sociálních partnerů školy“, GAČR č. 406/01/1077.

Pro vývoj dítěte má v mnoha oblastech klíčový význam rodina. Dnes již takřka nikdo nezpochybňuje, že fungující rodina může nejlépe položit základy výchovy, za jejíž nedílnou součást považujeme i vzdělávání dítěte, a že rodinné prostředí skýtá nejširší možnosti, jak podpořit učení dítěte. Rodiče nesou odpovědnost nejen za výchovu svých dětí, ale i za jejich vzdělávání. Podle naší legislativy jsou rodiče, až na výjimky¹, povinni realizaci vzdělávání delegovat na školu (přehledně viz Rabušicová, Zounek, 2001). Je tedy logické, že by měli mít možnost ovlivňovat i podobu školního vzdělávání, kterého se jejich dětem ve škole dostává. Otázkou však zůstává, jaké mají rodiče reálné možnosti prosazovat své zájmy ve škole a jaké způsoby prosazování svých zájmů ve škole volí.

¹Tyto výjimky tvoří zejména rodiče, kteří vzdělávají své děti sami v rámci experimentu „Domácí škola“.

Tuto otázku jsme zařadili mezi výzkumná témata při řešení našeho projektu. V zásadě lze rozlišit možnosti, jak mohou rodiče prosazovat své zájmy ve škole, podle následujících dvou hledisek:

- (A) Pokud se jedná o zájmy týkající se právě jejich dítěte, budou je rodiče pravděpodobně prosazovat individuálně v kontaktu s jednotlivými pracovníky školy nebo školské správy, event. kontroly.
- (B) Je však docela možné, že v některých věcech může mít společný zájem více rodičů a budou jednat společně, tedy jako skupina. Vytvořit takovou skupinu, vybrat zástupce ochotné jednat za rodiče a prosazovat jejich zájmy nemusí být jednoduché, neboť jak známo, rodiče tvoří velmi nesourodou skupinu, která má omezené možnosti se setkávat a uskutečňovat společné aktivity, trvaleji vytvářet jednotný názor na dění ve škole, a dokonce jej prosazovat.

Podíváme-li se na možnosti prosazování zájmů rodičů jako skupiny ve škole, dospějeme ke třem nejpravděpodobnějším možnostem:

- (1) Rodiče se v případě (naléhavé) potřeby sdruží do skupiny, která prosazuje konkrétní zájem a vyjednává s vedením školy o případných změnách, nápravě, zavedení opatření, obstarání věcí apod. Jakkoli si občas ředitelé škol stěžují na pasivitu rodičů, okolnost, že se rodiče dočasně spojí za účelem prosazení nějaké změny ve škole, nemusí být školou vítána.
- (2) Ve škole existuje Rada školy, v níž zasedají zástupci rodičů v třetinovém zastoupení (Zákon č. 564/1990 Sb., § 17a–17h). V takovém případě mají možnost ovlivnit koncepční záměry školy, hospodaření školy i jinak kontrolovat její chod. Jde tedy o orgán, prostřednictvím kterého se lze podílet na správě školy. Z výzkumů provedených v polovině 90. let (Pol a Rabušicová, 1996) je však známo, že Rad škol bylo v té době na školách pouze minimum (asi 4%). Domníváme se, že situace není výrazně lepší ani v současnosti. Naznačují to i zjištění Rabušicové a Zounka (2001), kteří v souboru 25 náhodně vybraných brněnských škol našli pouze tři školy s funkční Radou školy².
- (3) Třetí, dá se říci tradiční možností, je ustavení rodičovského sdružení. Existence těchto sdružení je vnímána školami i rodiči rozporuplně, možná i díky zkušenostem z let nesvobody. Často se má za to, že jsou spíše formálním orgánem udržujícím „dobré vztahy“ části rodičů s vedením školy, které by pravděpodobně fungovaly i bez sdružení. Poukazuje se na malou angažovanost řadových rodičů v práci sdružení. Nalezneme i sdružení, jejichž činnost je zabezpečována díky aktivitě školy. Bylo by pochopitelně nespravedlivé a nesprávné na základě několika negativ-

---

² Ačkoliv situaci v jednom krajském městě nelze zobecňovat, domníváme se, že nebude vzdálena realitě celé republiky.

ních tvrzení ředitelů škol nebo rodičů takto paušalizovat činnost všech sdružení. Domníváme se, že v rodičovských sdruženích je ukryt potenciál rozvoje opravdu dobrých oboustranných vztahů mezi školou a rodiči jako skupinou.

Výše uvedené úvahy o možnostech prosazování zájmů rodičů nás vedly k začlenění otázek na toto téma do dotazníku mapujícího obecně vztahy škol a rodin v ČR. Toto dotazníkové šetření bylo provedeno v rámci řešení výše zmíněného projektu v druhé polovině května 2002 na náhodně vybraném vzorku mateřských a základních škol (dále MŠ a ZŠ) v České republice. Tento dotazník byl distribuován zvláště v upravených variantách ředitelkám a ředitelům mateřských škol (300 dotazníků pro zástupce rodičů, 300 dotazníků pro zástupce školy), prvních stupňů základních škol a druhých stupňů základních škol (300 dotazníků pro zástupce rodičů, 300 dotazníků pro zástupce školy). Jelikož jedním z našich záměrů bylo sledovat i rozdíly ve spolupráci venkovských a městských škol s rodiči, rozhodli jsme se pro naše potřeby rozdělit výběrový soubor na školy venkovské (nacházející se v sídlech do 5 000 obyvatel, tedy sídla, v nichž jsme předpokládali existenci pouze jedné školy) a na školy městské (nacházející se v sídlech nad 20 000 obyvatel). Určitou metodologickou obtíž spočívající v možnosti oslovení nezávislého vzorku rodičů dětí, které navštěvují tyto školy, jsme se rozhodli vyřešit prosbou o předání jedné varianty dotazníku některému z rodičů adresovanou ředitelům škol. Jsme si vědomi toho, že tato okolnost může závažně ovlivňovat právě podobu našeho rodičovského souboru, neboť lze oprávněně očekávat, že tyto dotazníky byly předány spíše rodičům vstřícným a vůči škole méně kritickým. Celkově jsme tedy distribuovali 1800 dotazníků. Návratnost dotazníku byla ve všech uvedených skupinách rovnoměrná a činila zhruba 30 %³.

V rámci našeho tématu jsme se zabývali těmito výzkumnými otázkami: *Jak rodiče prosazují své zájmy ve škole jako jednotlivci a jako skupina? Existují rozdíly v prosazování zájmů rodičů ve městě a na venkově? Existují rozdíly v prosazování zájmů rodičů dětí navštěvujících mateřské školy a základní školy? Jak vnímají prosazování zájmů rodičů zástupci škol a jak rodiče?*

Hlavní výsledky našeho šetření shrnujeme v tomto příspěvku do následujících oddílů: prosazování zájmů rodiči-jednotlivci, prosazování zájmů skupinou rodičů a činnost rodičovských sdružení. Pomíjíme zde (podobně jako v našem dotazníkovém šetření) činnost Rad škol, neboť jak již bylo řečeno,

---

³Jako doplňkovou metodu jsme použili i distribuci dotazníku prostřednictvím e-mailu. Oblas byl v tomto případě minimální (asi 6%), a to pouze v případě základních škol.

jejich výskyt je velmi řídký, a naše informace by nemohly mít zobecňující charakter.

Prosazování zájmů rodiči-jednotlivci

V tomto oddíle se soustředíme na řešení nespokojenosti, aktuálních a naléhavých potřeb, jako jsou nejasnosti v hodnocení práce dítěte, přemíra domácích úkolů apod., a to rodiči-jednotlivci.

Nejprve jsme se rodičů i ředitelů ptali, *co obvykle udělá typický rodič v případě, že je nespokojen s něčím, co se týká přímo jeho dítěte*. Respondenti měli možnost volit ze sady nabízených reakcí dvě nejobvyklejší. Jejich odpovědi tady odrážejí to, co si o chování rodičů v daných situacích myslí, což může, ale nemusí přesněji vyjadřovat to, co ve skutečnosti rodiče dělají.

Rodiče i ředitelé se shodli na tom, že nespokojenost týkající se vlastního dítěte obvykle řeší rodiče buď s učitelem předmětu, nebo s třídním učitelem příslušné třídy (celkové pořadí viz tabulka 1). Jedná se o řešení nezpř středkované, a tudíž pravděpodobně neefektivnější, čehož si jsou vědomy obě strany. Jedná se o první logický krok, který je nezávislý na typu školy i velikosti obce.

Tab. 1: *Obvyklé chování rodiče v případě nespokojenosti s něčím, co se týká jeho dítěte*

Chování rodiče(ů)	Pořadí a četnost odpovědí		
	Celkové (N = 569)	Ředitelů (N = 297)	Rodičů (N= 272)
Kontaktuje učitele předmětu nebo třídního učitele	1. (526)	1. (319)	1. (247)
Kontaktuje ředitele školy	2. (274)	2. (189)	2. (85)
Nechá věci volný průběh	3. (89)	3. (17)	3. (52)
Počká s problémem na třídní schůzku	4. (51)	4.-5. (12)	4. (39)
Udělá něco jiného	5. (20)	4.-5. (12)	5. (8)
Kontaktuje rodičovské sdružení	6. (6)	6. (3)	6. (3)

Druhou nejobvyklejší reakcí je kontaktování ředitele. Tu volí významně častěji rodiče dětí navštěvujících mateřskou školu (Cramerovo $V = 0,23$, $\alpha = 0,00$), i když z podsouboru rodičů a ředitelů to tvrdí o rodičích právě ředitelé ($\Phi = 0,32$, $\alpha = 0,00$). Ukazuje se tedy, že ředitelé mají významně častěji dojem, že rodiče se na ně obracejí s problémy týkajícími se jejich dětí. Je možné, že pro rodiče je ředitelka MŠ přístupnější osobou k jednání, než je tomu v případě škol základních, a často také může být, vzhledem k velikosti školy, zasvěcená i do problémů jednotlivých dětí a učitelek. Mít tento přehled už je obtížnější pro ředitele škol základních, kde jej mají naopak spíše jednotliví učitelé nebo učitelé třídní.

Nápadné je třetí pořadí kategorie – „nechá věci volný průběh“ Pro toto řešení-neřešení existuje řada vysvětlení počínaje nedostatkem času, nevhodnými „úředními hodinami“ školy a konče ostychem z instituce nebo z osob, neschopností o takových věcech jednat apod. „Naši“ zástupci rodičů volili tuto možnost častěji než ředitelé, což může znamenat, že ví o takových případech nespokojenosti, kterou rodiče škole ani nedali najevo. Jedná se častěji o respondenty z vesnic.

Z hlediska řešení problémů rodičů-jednotlivců nehraje rodičovské sdružení žádnou roli, neboť rodiče se na ně obrací jen zřídka. Je jim bližší problém vyřešit na třídní schůzce, což by mohlo znamenat, že nechtějí problém řešit sami v bezprostředním kontaktu s někým ze školy a volí raději jednání v přítomnosti potenciálních „spřízněnců“ (ostatních rodičů). Příčina může být i ve snaze získat objektivní náhled na věc. Rodiče možná chtějí vědět, jak problém, který se do té doby týkal jednoho žáka, vidí komunita rodičů třídy. Rodič tak dostane bezprostřední možnost dozvědět se, zda je se svým problémem osamocen, nebo se týká více rodičů, ačkoliv s ním doposud nevystoupili. Může se jednat i o věc, která je neefektivněji řešitelná právě na fóru školní třídy, neboť souvisí se vztahy uvnitř této skupiny (např. události ze školy v přírodě). Řešení problému na třídní schůzce volí častěji rodiče dětí navštěvujících I. stupeň základní školy a častěji rodiče dětí z vesnic.

Trochu odlišné je chování rodičů v případě, že jsou *nespokojeni s něčím, co se týká obecně chodu školy*. V tomto případě jsme měli na mysli nevhodný začátek nebo konec výuky či provozní doby školy, nevhodnou stravu v jídelně, ale i jiné závažnější věci. Nejčastěji se rodiče v takovém případě chovají takto:

Tab. 2: *Obvyklé chování rodiče nespokojenosti s něčím, co se týká chodu školy*

Chování rodiče(ů)	Pořadí a četnost odpovědí		
	Celkové (N = 568)	Ředitelů (N = 297)	Rodičů (N = 271)
Kontaktuje ředitele školy	1. (410)	1. (245)	1. (165)
Kontaktuje učitele předmětu nebo třídního učitele	2. (282)	2. (150)	2. (132)
Počká s problémem na třídní schůzku	3. (200)	3. (94)	3. (106)
Nechá věci volný průběh	4. (70)	4. (34)	4. (36)
Kontaktuje rodičovské sdružení	5. (53)	6. (24)	5. (29)
Udělá něco jiného	6. (37)	5. (28)	6. (9)

I v tomto případě rodiče, podle názorů našich respondentů, míří k osobě nejkompetentnější, a to k řediteli školy, který může nejspíše věci týkající

se chodu školy vysvětlit, řešit, event. změnit. Je zajímavé, že ředitelé mají opět častěji pocit, že tyto problémy řeší rodiče právě s nimi ($\Phi = 0,24$, $\alpha = 0,00$), a to častěji právě v mateřských školách. Tento dojem je pochopitelný, vezmeme-li v úvahu, že právě problémy s chodem školy mají ředitelé v agendě a dost možná nemohou aktivně sledovat další typy chování rodičů.

Avšak i učitelé jsou někdy adresáty nespokojenosti s chodem školy ze strany jednotlivých rodičů, a to nejčastěji v mateřských školách a ve městech. Tento fakt může vyplývat ze skutečnosti, že učitelky i ředitelky mateřských škol se denně s některým z rodičů vídají při příchodu nebo odchodu ze školy a jejich vzájemná komunikace může být velmi pravidelná. Děti navštěvující školu základní do ní přichází již zpravidla samy, a tak rodiče tento pravidelný kontakt se školou nemají, komunikace s lidmi ze školy pro ně znamená vyvinout aktivitu navíc (přijít do školy, zatelefonovat, napsat...).

Rodiče dětí základních škol volí v těchto případech řešení spíše na rodičovské schůzce (Cramerovo $V = 0,28$, $\alpha = 0,00$). Volný průběh, tedy víceméně pasivitu volí v případě nespokojenosti s chodem školy spíše rodiče dětí navštěvujících školu základní, která se nachází na vesnici. Kromě důvodů uváděných výše může hrát svou roli i skutečnost, že učitelé a ředitelé základní školy jsou vnímáni i jako lidé, kteří mohou přímo ovlivnit budoucnost dítěte (a to jak známkami, tak svým chováním k dítěti). Rodiče mohou mít dojem, že budou-li často dávat najevo svou nespokojenost a žádat nápravu, mohou tím svému dítěti přitížit. Lidé v menších sídlech žijí v mnohem menší sociální distanci než lidé ve městech, často se s učiteli místní školy potkávají a žijí v jejich bezprostřední blízkosti. Jejich chování je touto blízkostí možná ovlivněno, a proto si dávají větší pozor na vzájemné vztahy. Naproti tomu ve větších sídlech žijí lidé s vyšším formálním vzděláním, u kterých se dá předpokládat, že budou obratnější v komunikaci (možná i asertivnější) i ve schopnosti prosazovat své zájmy.

Rodiče jako jednotlivci mohou řešit svou nespokojenost i mimo školu z rozmanitých důvodů, které však nebylo v našich možnostech všechny postihnout. V našem souboru mluví o takové zkušenosti 40 % ředitelů a 60 % rodičů. Tento rozdíl v odpovědích je i statisticky významný (Cramerovo $V = 0,49$, $\alpha = 0,00$). Bohužel řada respondentů dále nespecifikovala způsob, jak jinak rodiče podobné situace řeší mimo školu. Zdá se, že mezi rodiči (jak o tom mluví jejich zástupci) existuje skupina těch, kteří mohou nedůvěřovat vlastním vyjednávacím a komunikačním schopnostem, mohou nedůvěřovat lidem ze školy, mít obavy z instituce nebo mohou být „problematičtější“ rodiči. O řadě takových situací nemusí ředitelé přímo vědět nebo je neklasifikují jako „řešení“, což by mohlo vysvětlit zmíněný rozdíl. Tuto situaci častěji zažívají základní školy. Domníváme se, že i tady může platit vy-

světlení, že ve škole základní již „o něco jde“, tudíž celá školní docházka je citlivější z hlediska názorových střetů učitelů a rodičů.

Prosazování zájmů skupinou rodičů

V tomto případě budeme mluvit o skupině rodičů, která se formuje právě díky společnému zájmu, který chtějí ve škole prosadit. Máme tedy na mysli takové skupiny, které po vyřešení problému nevyvíjí další aktivitu ve vztahu ke škole jako celku a zpravidla zanikají.

Zajímalo nás, zda vůbec v oslovených školách taková situace někdy nastala a zda se jedná o běžný způsob, jakým rodiče své zájmy prosazují.

Tab. 3: *Spojení rodičů za účelem změny*

Výskyt chování	Celkem (%)	Ředitelé (%)	Rodiče (%)
Ano, šlo o výjimečnou situaci	160 (28)	97 (33)	63 (23)
Ano, jde o běžný způsob prosazování zájmů	21 (4)	8 (3)	13 (5)
Ne, nebylo třeba	271 (48)	182 (61)	89 (33)
Ne, nedomluvili se	15 (3)	10 (3)	5 (2)
Nevím (pouze rodiče)	102 (18)	x (x)	102 (38)

Rozdíly v odpovědích rodičů a ředitelů jsou viditelné takřka na první pohled. Ředitelé častěji tvrdí, že účelové spojení rodičů prosazujících ve škole nějakou věc je situací spíše výjimečnou. Objevila se i velká řada těch, kteří tvrdí, že k situaci nedošlo, neboť toho nebylo třeba nebo proto, že se rodiče nedomluvili (dohromady 64%). Rodiče často o takových situacích neví, nebo se naopak domnívají, že jde o běžnou věc. Rozdílnost názorů obou stran na tuto otázku dokumentuje i vysoká hodnota korelačního koeficientu (Cramerovo $V = 0,5$, $\alpha = 0,00$). Tento rozdíl lze vysvětlit různě. Z pohledu každodenních starostí ředitelů, tak jak plynou po celý školní rok, je utvoření „nátlakové“ skupiny rodičů, která jedná se školou v nějakém zájmu, možná opravdu výjimečnou situací. To, že existuje tak velká proporce škol, které tuto zkušenost nemají (a domnívají se, že k ní nebyl dosud důvod), můžeme považovat za příznivé zjištění. Ovšem jen za předpokladu, že komunikace školy s rodiči funguje docela dobře, není proto potřeba průběžně vyjednávat ve „speciálně vytvořených týmech“ Dokladem pro tuto interpretaci by mohly být i mateřské školy, které tvoří plných 43,5 % těch škol, které tvrdí, že taková situace nenastala, protože nebylo třeba. Komunikace učitelek i ředitelky s rodiči dětí je zde totiž velmi pravidelná, takřka denní, a problémy proto nemusí být řešeny „nárazovým“ způsobem.

Větší zkušenosti se spojováním rodičů za účelem změny mají školy základní, přičemž v kategorii „Ano, jde o běžný způsob prosazování zájmů“, se

objevují častěji školy I. stupně. Je možné, že rodiče jsou ještě v tomto období více zainteresováni do pokroku svého dítěte ve škole, a proto se možná i více zajímají o školu jako takovou a jsou spíše ochotni zapojit se do nějakého jednání se školou. Nepřímo by to mohlo dokazovat tvrzení rodičů dětí navštěvujících II. stupeň, kteří častěji odpovídali, že k takové akci nedošlo, protože se rodiče nedomluvili.

Symptomatické je i zjištění, že cestu spojení za účelem projednání změny ve škole volí častěji rodiče ve městech.

Do této doby jsme mluvili o situaci, kdy rodiče jako skupina prosazují své zájmy, které nemusí být nutně konfliktní vůči zájmům školy. Nastávají však i případy, kdy rodiče usilují o změnu proti vůli školy. V takových případech mohou být vzájemná jednání ohrožena a rodiče se mohou hledat podporu a pomoc jinde.

Tab. 4: Způsoby prosazování zájmů rodičů proti vůli školy

Způsob jednání	Celkové pořadí (N = 227)	Pořadí ředitelů (N = 161)	Pořadí rodičů (N = 66)
Jednali s vedením školy	1. (158)	1. (115)	1. (43)
Obrátili se na odbor školství	2. (28)	2. (21)	2. (7)
Udělalí něco jiného	3. (15)	3. (10)	4. (5)
Problém zveřejnili	4-5. (11)	5. (5)	3. (6)
Obrátili se na ČŠI	4-5. (11)	4. (8)	5. (3)
Obrátili se na MŠMT	6. (4)	6. (2)	6. (2)
Obrátili se na sdružení rodičů s celostátní působností	7. (0)	7. (0)	7. (0)

Při prvním pohledu nás může zarazit relativně malé množství škol, které mají zkušenost s prosazováním vůle rodičů jdoucí proti zájmům školy. Tyto případy častěji zaznamenaly II. stupně základních škol, méně pak školy mateřské. Častěji šlo přitom o školy městské.

Za pozitivní lze považovat snahu rodičů jednat zejména s vedením školy, což naznačuje, že i přes názorovou nebo zájmovou neshodu není vedení škol považováno za „nepřátelské“ (nepřístupné) a rodiče se obracejí zejména na ně jako na osoby, které bezprostředně ovlivňují chod školy. Častěji této možnosti využívají rodiče ve městech a rodiče dětí navštěvujících II. stupeň základní školy. Pokud si však srovnáme názor ředitelů a rodičů na tento způsob projednávání zájmů, ředitelé jsou ve výrazné převaze, která je i statisticky významná ($\Phi = 0,62$, $\alpha = 0,00$).

Poměrně zřídka se rodiče rozhodnou problém zveřejnit například v deníku. Ředitelé s rodiči se na tom shodují. Více případů se objevilo pouze u II. stupně ZŠ, avšak tento rozdíl nebyl velký. Domníváme se, že

rodiče touto cestou ventilují pouze dostatečně vyhocené, a tím mediálně atraktivní problémy.

Rozdíl (vyjádřený slabou korelací $\Phi = 0,22$, $\alpha = 0,00$) je mezi rodiči a řediteli v kategorii „Obrátili se na odbor školství“. V tomto případě považujeme ředitele za spolehlivější zdroj informací, neboť stížnost na jakémkoli vyšším článku školské správy nebo kontroly a její řešení si pravděpodobně ředitelé pamatují. Všichni rodiče ve škole o ní nemusí vědět. Z hlediska typu školy nenacházíme rozdíly v tomto postupu.

Zřídka řeší rodiče problémy prostřednictvím České školní inspekce a Ministerstva školství a vůbec ne za pomoci sdružení rodičů na celostátní úrovni – Unie rodičů.

Činnost rodičovských sdružení

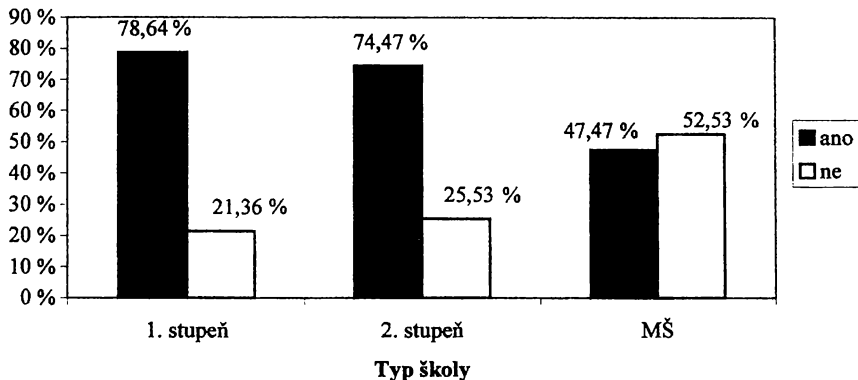
Pro současný český pedagogický výzkum je činnost rodičovských sdružení (dále jen *sdružení*) ve školách velkou neznámou. Kolik škol vlastně takové sdružení má? Co sdružení dělají? Pracují spíše ve prospěch školy nebo ve prospěch rodičů? Jak hodnotí činnost sdružení ředitelé a jak rodiče? Tyto otázky pro nás byly vodítkem v oddíle, který jsme činnosti těchto sdružení věnovali.

Historie existence rodičovských sdružení sahá až do období první republiky. Jejich úkoly byly dány výnosem Ministerstva školství z 19. května 1930 – na prvním místě měly pomáhat škole vytvářet zdravou pospolitost mezi rodiči, učiteli a žáky. Po únoru 1948 byla dosavadní sdružení zrušena nebo přeměněna na Sdružení rodičů a přátel školy (SRPŠ), která byla zřizována Národními výbory. Tím se jejich činnost značně zpolitizovala. Postavení SRPŠ bylo legislativně upraveno ještě v roce 1973 vyhláškou Ministerstva školství ČSSR, avšak jejich činnost nedoznala změn. SRPŠ byla v některých směrech totalitním instrumentem, což zajisté vedlo k nechuti části rodičů angažovat se za daných podmínek v této organizaci ve prospěch školy a rovněž k zformalizování činnosti SRPŠ na řadě škol.

Od roku 1991 vznikají rodičovská sdružení podle legislativy pro občanská sdružení. O jedenáct let později můžeme na základě našich dat konstatovat, že rodičovská sdružení existují ve dvou třetinách škol. Zjistili jsme, že sdružení jsou většinou při ZŠ, méně pak při školách mateřských (tento vztah potvrzuje i výška Cramerova $V = 0,29$, $\alpha = 0,00$) – konkrétní proporcí ukazuje graf 1. Čím si tento rozdíl vysvětlit? Je možné, že MŠ používají jiné komunikační a podpůrné mechanismy. Je pro ně možná i těžší trvaleji zainteresovat rodiče pro práci ve sdružení, neboť děti předškolního věku chodí do MŠ nesrovnatelně kratší dobu než na ZŠ.

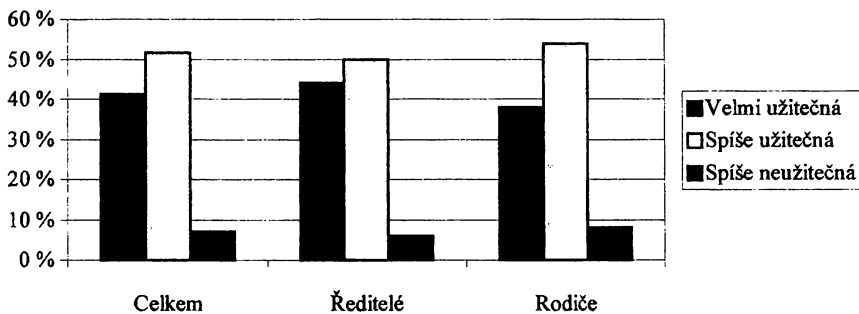
Jelikož mateřské školy bývají menší než školy základní, snažili jsme se ověřit i možnost používání jiných komunikačních mechanismů v menších

školách. Souvislost velikosti školy a existence rodičovského sdružení však na základě hodnot korelačních koeficientů nebyla potvrzena.

Obrázek 1: Existence sdružení na jednotlivých typech škol

Z hlediska užitečnosti hodnotí ředitelé a rodiče činnost rodičovského sdružení takto:

Pozn.: Škála měla ještě pól „velmi neúčinná“. Ten však respondenti vůbec nezvolili.

Obrázek 2: Činnost rodičovského sdružení z pohledu ředitelů a rodičů

Graf naznačuje a korelace potvrzuje, že hodnocení sdružení ze strany rodičů i ředitelů je podobné, a to veskrze pozitivní, neboť obvykle kolem 90 % respondentů z obou skupin hodnotí činnost rodičovského sdružení jednou z kategorií „užitečná“. Za velmi užitečnou ji mají spíše ředitelé, rodiče se častěji pohybují u středu hodnotící škály. Předsedové a členové výborů rodičovských sdružení ji častěji považovali za velmi užitečnou, běžní rodiče volili spíše středové varianty odpovědí.

Mezi jednotlivými typy škol není významný rozdíl, avšak reziduální frekvence naznačují, že lidé z I. stupně ZŠ hodnotili častěji sdružení jako „velmi užitečné“, MŠ jako spíše užitečné a II. stupně ZŠ jako „spíše neužitečné“ Toto hodnocení je nezávislé na velikosti sídla.

Jádrem tohoto oddílu je samotná náplň činnosti rodičovských sdružení. Do 90. let se většinou uvažovalo o SRPŠ jako o instituci podporující zejména rozvoj školy. Dnes se však postupně úvahy o funkcích rodičovských sdružení posunují více směrem k podpoře zájmů rodičů ve škole, dokonce k podpoře potřebných rodin skrze školu a ostatní rodiče dětí navštěvujících školu.

Při sestavování dotazníku jsme se proto rozhodli nabídnout takovou proporcí možných aktivit sdružení, která bude rovnoměrně odrážet aktivity podporující zájmy školy (6 položek) a naopak aktivity podporující pozici rodičů vůči škole (6 položek). Tuto sekci jsme rozdělili ještě do dvou dalších. Nejdříve jsme se obou stran zeptali, co si myslí, že by mělo být hlavním úkolem rodičovského sdružení. V zápětí jsme se pak ptali, co sdružení při škole skutečně dělá. Zajímal nás nejen různý úhel pohledu na obě roviny problému, ale pochopitelně i případný rozdíl v pohledu školy a rodičů. Respondenti mohli označit z dvanácti nabízených položek maximálně pět, které považují za nejdůležitější (proto se součet hlasů dostává výrazně nad počet respondentů).

Tab. 5: *Co by mělo být úkolem rodičovského sdružení (N = 289) vs. (N = 260)*

ředitelé		<i>podporující školu/rodinu</i>	rodiče	
1.	(221)	usnadňovat rodičům komunikaci se školou	r	1. (203)
2.	(207)	vytvářet u rodičů větší pocit odpovědnosti ve vztahu ke škole	š	3. (155)
3.	(184)	usnadňovat škole komunikaci s rodiči	š	2. (167)
4.	(148)	pomáhat škole hledat sponzory	š	5. (139)
5.	(147)	pomáhat škole s organizováním akcí pro veřejnost	š	4. (144)
6.	(125)	prosazovat zájmy rodičů vůči škole	r	6. (94)
7.	(99)	pomáhat škole přijímat důležitá rozhodnutí	š	7. (77)
8.	(88)	obhajovat před rodiči práci školy	š	8. (45)
9.	(70)	pomáhat rodinám, které to potřebují	r	9. (43)
10.	(17)	poskytovat konzultace o právech dětí a rodičů vůči škole	r	10. (24)
11.	(13)	podporovat rodiny, aby si vzájemně pomáhaly	r	11. (16)
12.	(11)	pomáhat vytvářet „stěžovací procedury“ na škole	r	13. (3)

Z uvedeného pořadí položek vidíme, že mezi rodiči a řediteli panuje značná shoda v tom, co by sdružení mělo dělat. Zarážející je skutečnost, že v horní polovině seznamu převažují činnosti, které podporují školu a její rozvoj prostřednictvím rodičů. Nejsou-li v rámci rodičovských sdružení upřednostněny činnosti prospívající nejprve rodičům a až druhotně škole, zpochybňuje to poukazy na netečnost rodičů ke škole. Je však také možné, že v oblasti činností rodičovských sdružení přetrvává „stará“ představa o tom, co má být jeho hlavním úkolem.

Rodiče i školy považují shodně za prioritu podporu vzájemné komunikace. Obě strany uznávají, že na prvním místě rodiče potřebují více podpory při komunikaci se školou než škola s rodiči. Rodičovské sdružení považují za vhodného prostředníka, který k tomuto usnadnění může pomoci. Toto prostřednictví může fungovat jak ve prospěch rodičů (první pořadí), tak ve prospěch školy (druhé a třetí pořadí).

S podivem však musíme konstatovat, že v popředí zájmů je i „*budování pocitu odpovědnosti vůči škole u rodičů*“. Znamená to snad, že obě strany mají pocit, že rodiče chtějí, aby se škola postarala o výchovu a vzdělání jejich dětí bez jejich výraznějšího zapojení? Znamená to, že v naší zemi panuje zákaznická kultura (naznačovaly by to výsledky publikované Rabušicovou a kol., 2002)?

Ostatní druhy podpory rodičů pomocí činnosti sdružení se dostávají na okraj zájmu. Výjimkou je vyjádření „rodičovských“ respondentů z vesnických škol, kteří se domnívají, že sdružení by mohlo pomáhat rodinám, které to potřebují. Zdá se, že určitá solidarita, zprostředkovaná právě přes školu a další rodiče, by jim v takovém případě nebyla proti mysli.

Je pochopitelné, že jednotlivé stupně škol mají trochu jinou představu o činnosti rodičovského sdružení. V našem souboru (na vyšší hladině významnosti) s typem školy korelovaly položky „hledat sponzory“ (MŠ) a „usnadňovat rodičům komunikaci se školou“ (ZŠ). Zdá se, že MŠ mohou v případě přání vybavit školu kvalitními a hezkými pomůckami, hračkami, kultivovat zahrady atd. pouze ze státních zdrojů ve značném deficitu, a proto jsou nuceny jej vyrovnávat z dalších, vnějších zdrojů. Školy základem naopak spíše narážejí na nedostatečnou nebo možná nepravdělnou komunikaci rodičů s učiteli.

Skutečná činnost sdružení se výrazně neliší od názorů na to, co by měla dělat (obě baterie otázek spolu korelují silou 0,4 na nulové hladině významnosti). V případě názoru na skutečnou činnost sdružení však nepanuje shoda mezi rodiči a řediteli a my se budeme snažit ve vhodných momentech upozornit na významné rozdíly mezi oběma stranami.

Z uvedeného pořadí plyne, že sdružení si ustanovila takové cíle, které jsou výhodné pro školu. Současně rodičům z „našeho“ souboru tyto cíle nevadí.

Tab. 6: Co ve skutečnosti rodičovské sdružení dělá ($N = 194$) vs. ($N = 179$)

ředitelé		podporující školu/rodinu	rodiče
1.	(116)	usnadňuje rodičům komunikaci se školou	<i>r</i> 1. (108)
2.	(102)	usnadňuje škole komunikaci s rodiči	<i>š</i> 2. (97)
3.	(89)	pomáhá škole hledat sponzory	<i>š</i> 4. (65)
4.	(88)	pomáhá škole s organizováním akcí pro veřejnost	<i>š</i> 3. (86)
5.	(78)	prosazuje zájmy rodičů vůči škole	<i>r</i> 6. (55)
6.	(72)	vytváří u rodičů větší pocit odpovědnosti ve vztahu ke škole	<i>š</i> 5. (56)
7.	(40)	obhazuje před rodiči práci školy	<i>š</i> 8. (41)
8.	(31)	pomáhá škole přijímat důležitá rozhodnutí	<i>š</i> 7. (44)
9.	(15)	pomáhá rodinám, které to potřebují	<i>r</i> 10. (11)
10.	(6)	poskytuje konzultace o právech dětí a rodičů vůči škole	<i>r</i> 11. (10)
11.	(4)	podporuje rodiny, aby si vzájemně pomáhaly	<i>r</i> 12. (5)
12.	(3)	pomáhá vytvářet „stěžovací procedury“ na škole	<i>r</i> 13. (0)

Možná dokonce odpovídají tomu, co rodiče od sdružení očekávají a v čem vidí jeho smysl a úkoly. Pak by tímto smyslem byla spíše podpora školy prostřednictvím rodičů.

V pohledu na skutečnou činnost rodičovského sdružení se ředitelé oproti rodičům častěji domnívají, že sdružení „prosazuje zájmy rodičů vůči škole“ (Cramerovo $V = 0,21$, $\alpha = 0,02$). Venkovští ředitelé také jako jediní tvrdí, že sdružení „pomáhá vytvářet stěžovací procedury“.

Podíváme-li se na činnost sdružení optikou jednotlivých stupňů škol, zaznamenáme následující rozdíly. Mateřské školy, ústy rodičů i ředitelů, shledávají v rodičovském sdružení instituci, která skutečně pomáhá škole hledat sponzory (Cramerovo $V = 0,31$, $\alpha = 0,00$). Tuto skutečnost můžeme chápat jako indikátor toho, že sdružení rodičů v mateřských školách nejsou vyčerpávána trvalými nedostatky v komunikaci mezi rodiči a školou. Jejich pozornost se asi upírá jiným směrem. Rodiče nemají takovou potřebu hledat ve sdružení prostředníka v problémových momentech, které řeší přímým jednáním. Rodiče ve sdružení tedy postupují spolu s pedagogy spíše proti „nepřízni“ vnějšího světa, kterou v tomto případě představují omezené finance na „neomezené“ plány ke zlepšení hmotného prostředí MŠ.

Respondenti vypovídající za první stupeň si myslí, že sdružení usnadňuje rodičům komunikaci se školou (Cramerovo $V = 0,2$, $\alpha = 0,02$), a respondenti z druhého stupně pak volí „pomoc s organizováním akcí“ (Cramerovo $V = 0,2$, $\alpha = 0,02$). Výsledky by mohly naznačovat, že s přechodem na druhý

stupeň rodiče přehodnocují, ve kterých činnostech má smysl se na sdružení obracet.

Rodiče z měst častěji tvrdí, že škole sdružení pomáhá při organizování různých akcí ($\Phi = 0,23$, $\alpha = 0,00$), totéž tvrdí ředitelé z vesnic ($\Phi = 0,2$, $\alpha = 0,00$).

Jak jsme uvedli v úvodu pasáže o rodičovských sdruženích, předpokládali jsme, že v datech nalezneme významnější rozdíly v činnostech sdružení podle toho, kterou ze stran bude činnost sdružení podporovat (tedy buď rodiče, nebo školu). Ukázalo se, že rodiče i ředitelé se zajímají v podstatě o řešení stejných témat. Tato okolnost nás dovedla k nutnosti hledat jiné pojítko mezi zvolenými položkami. Proto jsme pro soubor otázek na skutečnou činnost rodičovských sdružení použili faktorovou analýzu, která nám extrahovala následující čtyři faktory.

Tab. 7: Faktorová analýza činnosti rodičovských sdružení

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
pomáhá škole hledat sponzory	-0,374685	-0,104828	0,165165	0,181858
usnadňuje rodičům komunikaci se školou	0,649649	-0,173740	0,011426	0,439101
pomáhá škole s organizováním akcí pro veřejnost	-0,245336	-0,588867	-0,197229	0,043410
prosazuje zájmy rodičů vůči škole	0,124038	0,273538	0,004980	0,379488
obhájuje před rodiči práci školy	-0,031758	0,132547	0,018849	0,633292
pomáhá rodinám, které to potřebují	0,136989	-0,675304	-0,040658	-0,050958
usnadňuje škole komunikaci s rodiči	0,697841	-0,066455	0,264873	0,136280
podporuje rodiny, aby si vzájemně pomáhaly	0,062711	-0,412322	0,418942	-0,286232
vytváří u rodičů větší pocit odpovědnosti vůči škole	0,226074	-0,020518	0,702351	-0,043401
pomáhá vytvářet „stěžovací procedury“ na škole	0,449339	0,138871	-0,276500	-0,146240
pomáhá škole přijímat důležitá rozhodnutí	-0,128760	0,235785	0,545825	0,057536
poskytuje konzultace o právech dětí a rodičů vůči škole	-0,133611	0,030074	0,388848	0,141545
dělá něco jiného	0,067247	0,368843	-0,175184	-0,631747

V prvním faktoru spolu korelují zejména dvě položky zdůrazňující usnad-

ňování vzájemné komunikace a k nim se připojuje vytváření stěžovacích procedur (tedy opět určitý druh komunikace, i když formalizovaný). Nehledě na to, komu přesně činnost sdružení pomáhá, je tedy prvním důležitým okruhem činnosti vzájemná **komunikace** mezi oběma stranami. Tento faktor zastupuje 38 % odpovědí respondentů.

Druhý faktor je syćen položkami pomoc rodinám, které to potřebují, pomoc škole při organizování akcí pro veřejnost a vzájemná podpora rodin, a syťí jej 19 % odpovědí respondentů. Usuzujeme tedy že dalším společným tématem v činnosti rodičovských sdruženích je oboustranná **pomoc** tam, kde je jí třeba.

Ve třetím případě bylo třeba hledat pojítka v položkách „*vytvářejí u rodičů větší pocit odpovědnosti vůči škole, pomáhá škole přijímat důležitá rozhodnutí, podporuje rodiny, aby si vzájemně pomáhaly a poskytuje konzultace o právech dětí a rodičů vůči škole*“. Domníváme se, že v tomto případě spolu tvoří jeden faktor položky zdůrazňující **vzájemnou odpovědnost** nejen rodičů ke škole a školy k rodičům, ale také vzájemnou odpovědnost mezi rodiči. Tento faktor syťí 15 % odpovědí respondentů.

Poslední skupinu činností, které spolu souvisejí, tvoří položky „*Obhajuje před rodiči práci školy, usnadňuje rodičům komunikaci se školou a prosazuje zájmy rodičů vůči škole*“. Objevují se nám tak vedle sebe potřeby obou stran, jejich respektování, které může umožnit zejména vzájemná komunikace. Poslední faktor jsme proto nazvali **respektování potřeb** a tvoří jej 39 % odpovědí respondentů.

Faktorová analýza našich položek nám tedy naznačuje hlavní okruhy témat, která v současnosti sdružení v naší republice ve své činnosti naplňují. Domníváme se, že v případě prvního, třetího a čtvrtého faktoru jde o témata, kterým se odborné diskuse věnují. Jedná se o potřebu vzájemné komunikace mezi školou a rodinou, o potřebu budovat pocit vzájemné odpovědnosti i respektovat potřeby druhé strany. Spíše zřídka už zaslechneíme, že by mezi rodinou a školou bylo potřeba vzájemné, nezištné pomoci. Zdá se, že platformou, v rámci které je možné vzájemné potřeby školy a rodičů naplňovat, může být právě sdružení rodičů. Je zřejmé, že i jeho působení má své hranice a jenom obtížně může zastupovat zájmy celé populace rodičů jedné školy, stejně jako nemusí úspěšně komunikovat se všemi lidmi ze školy.

Závěr

V tomto příspěvku jsme shrnuli výsledky dotazníkového šetření, které se zabývalo tématem možností prosazování zájmů rodičů vůči škole. Ukázalo se, že rodiče dětí navštěvujících mateřskou a základní školu běžně prosazují své zájmy jak jako jednotlivci, tak jako skupina. Obvykle se snaží jednat přímo s učiteli nebo řediteli „své“ školy, tedy s osobami, které nejspíše mohou

zjednat nápravu. K řešení problémů mimo školu přistupuje jenom menšina rodičů.

Významnou institucí, prostřednictvím které mohou rodiče prosazovat své zájmy ve škole, je i sdružení rodičů. Jak naznačují „naše“ data, rodičovská sdružení se i nadále zaměřují spíše na činnosti, které podporují rozvoj školy. Tematicky se jejich činnost zaměřuje hlavně na usnadnění komunikace mezi rodiči a školou a na respektování potřeb obou stran.

Domníváme se, že právě činnost rodičovských sdružení by mohla být nápomocna všem rodičům, kteří potřebují v komunikaci se školou podporu. Může to být zároveň instituce, která díky těsnému vztahu se školou může sehrávat roli mediátora v případných nedorozuměních.

Možností, jak ve škole prosazovat zájmy rodičů, je celá řada. Data získaná v našem dotazníkovém šetření však naznačují, že je rodiče neutilizují příliš razantně.

Literatura

- POL, M., RABUŠICOVÁ, M. *Správa a řízení škol: Rady škol v mezinárodní perspektivě*. Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-32-X.
- RABUŠICOVÁ, M., ZOUNEK, J. *Role rodičů ve vztahu ke škole: Analýza legislativy*. Sborník z IX. konference ČAPV, Ostrava: OU, 2001. ISBN 80-7042-181-9.
- RABUŠICOVÁ, M., ČIHÁČEK, V., EMMEROVÁ, K., ŠEĐOVÁ, K. *Vztahy školy a rodiny: Analýza současné situace*. Příspěvek přednesený na 10. konferenci ČAPV „Výzkum školy a učitele“, Praha, 18.–20. září 2002.
- Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, roč. 12, 1930, č. 51, s. 320.
- Vládní nařízení č. 129 z roku 1949, o zřizování, organizaci a činnosti Sdružení rodičů a přátel školy*.
- Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 19. května 1930, č. 1516 přes., o rodičovských sdruženích na školách národních a středních, jakož i na učitelských ústavech*.
- Zákon č. 564/1990 Sb. §. 17a–17h., o státní správě a samosprávě ve školství*.
- Zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství*.

TRNKOVÁ, K., ČIHÁČEK, V. Možnosti prosazování zájmů rodičů ve škole. *Pedagogická orientace* 2003, č. 2, s. 22–37. ISSN 1211-4669.

Adresa autorů: Mgr. Kateřina Trnková, Mgr. Vlastimil Čiháček, Ph.D., Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta MU, Arne Nováka 1, 660 88 Brno trnkova@phil.muni.cz, cihacek@phil.muni.cz